

Katsaus

numero 3 1963

Reijo Wilenius

Rooli ja elämä
Juhana Blomstedt

J. W. v. Goethe
André Bonduelle

Osmo Jokinen

Lounelan vallankumous eli poliittisen järjestelmämme modernisoiminen

Epätieteellinen keskustelu

Nykytaide epäsosiaalista?

Grafiikkaa

Luonnolle

Gabriel Marcel/Eksistenttialisti ja kristitty

Pakkanen — suojasää — pakkanen?

Toivomus lukijoille

KULTTUURI - POLITIIKKA - TALOUS

KATSAUS

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki, Fredrikinkatu 36 B 36, puhelin 62 49 78

Vuositilaus 6 mk. Irtonumero 1,20 mk.

Katsaus voidaan tilata käyttämällä Kustannusoy Tähystäjän postisiirtotiliä 94711 tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Ilmestyy kuudesti vuodessa.

Seitsemäs vuosikerta.

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

LOUNELAN VALLANKUMOUS

ELI POLIITTISEN JÄRJESTELMÄMME MODERNISOIMINEN

Reijo Wilenius

Ilman iloista nuorta miestä Pekka Lounelaa kulttuurimme kuva olisi astetta harmaampi. Eräät nuoremmat ovat rohjenneet epäillä, että Lounelan radikalismi on laimenemaan päin. Ilahduin vilpittömästi, kun kohtasin *60-luvun ensimmäisen uuden vallankumouksellisen poliittisen ajatuksen Suomessa* eräästä Lounelan haastattelusta (Keskitie 7 1963).

Pahaa-aavistamaton, kaikkea hyvää odottava haastattelija kysyy Pekalta:

»Ministeri Karttunen puhui äskettäin... nykyisten puolueiden epädemokraattisuudesta ja vanhentuneisuudesta. Millä tavoin voisimme korjata tämän epäkohdan — ottaen huomioon, että puolueet heijastavat yhteiskuntaa ja päinvastoin.»

Lounela antaa varsin niukan tunnustuksen ministeri Karttuselle: »En usko olevani monessa asiassa samalla linjalla ministeri Karttusen kanssa, vaikka arvostan häntä poliittisen julkisuuden kabaretin esiintyjänä.»

Haastattelija ilmeisesti odottaa, että Lounela ottaisi myönteisesti kantaa Karttusen lausunnon ajatukseen 'nykyisten puolueiden vanhentuneisuudesta'. Mutta Lounelapa ei »usko, että epäkohtaa voitaisiin korjata yhdellä tai kahdella erillisellä toimenpiteellä.» Tällä hän ehkä tarkoittaa — sanomatta sitä selvästi Keskustapuolueen lehdessä — ettei uuden ja ajanmukaisen puolueen perustaminen — niin hyödyllinen toimenpide kuin se sinänsä onkin — vielä merkitse riittävää ajanmukaistumista poliittisessa elämässä. Lounela haluaa laajempaa muutosta, jota hän kuvaa seuraavin ylimalkaisin lausein:

»Kannatan hajotusta ja pysyvää hajaannusta, joka soisi mahdollisuuden jatkuvasti uusiin asetteluihin käsillä olevasta ratkaisusta riippuen... Kannatan demokratian porrastamista erikoisiin hallinnollisiin ja taloudellisiin yksilöihin (yksikköihin?) ja kannatan myös muunlaisten eturyhmien kuin puolueiden sananvaltaa ongelmia asetettaessa ja ratkaistaessa.»

Nyt ryhdyn Lounelan vähäsanaisen 'toukokuun manifestin' tulkitsejaksi ja sananselittäjäksi ja osoitan, että sen ylimalkainen muoto kätkee sisäänsä erittäin mielenkiintoisen ja käyttökelpoisen poliittisen ajatuksen.

Toukokuun manifesti ei tarkoita poliittisten institutioiden *alueellista* hajasijoitusta. Tämä ei olisi mikään uusi vallankumouksellinen poliittinen ajatus, eikä se merkitse mitään rakenteellista muutosta Suomen poliittisessa järjestelmässä. Lounelan toukokuun manifesti tähtää *funktionaaliseen* hajasijoitukseen, poliittisen ja sosiaalisen vallan hajoitamiseen suhteellisella riippumattomuudella varustettuihin yksikköihin kulttuurihallinnon, taloudellisen hallinnon jne alueilla.

Tämä ajatus käy suoraan vastaan poliittisen ja yhteiskunnallisen vallan keskittämisen pyrkimyksiä. Omavastuinen yhteistyö vastaan pakonomainen yleisjohto.

Niinkuin jokainen uusi ajatus, tämä vaikuttaa ensin perin sinisilmäiseltä. Nykyisessä poliittisessa järjestelmässä on kuitenkin niin runsaasti puhtaita epätarkoituksenmukaisuuksia, että kannattaa varmasti hautoa kumouksellisia tai ainakin korjaavia ajatuksia. Kokemukset Neuvostoliiton valtiokokeilusta näyttävät viittaavan siihen, että — tilapäisten taka-askeiden kautta — uusi vallanhajoituksen aate on syntyneessä liiallisen keskityksen vastareaktiona. Marxin alkuperäisenä ja perimmäisenä ideana olivat juuri suhteellisen riippumattomat hallinnolliset yksiköt, joiden kautta turvattaisiin yhteiskunnallisten ryhmien välitön osallistuminen vallankäyttöön. Tämä idea hukkui Stalinin diktatuuriin, mutta se on uudelleen tullut esiin Hrushtshevin sisäpoliittisissa puheissa.

Vaikka Suomessa uusi, on funktionaalisen desentralisaation ajatus muualla esiintynyt poliittisessa teoriassa. Tunnettu valtio-oppinut Maurice Duverger puhuu siitä kirjassaan »Poliittiset järjestelmät» (suomennos s. 49). Duverger käyttää siitä nimitystä 'teknillinen federalismi'. Federalismi on eräs keino vallankäytön rajoittamiseen ja valvomiseen, se on »toisen yhteisön vallanpitäjien aisoissa pitämistä toisen yhteisön vallanpitäjien avulla.» Tähän asti on tunnettu vain *alueellinen* federalismi, kuten Yhdysvaltain osavaltiojärjestelmä, Sveitsin kantonijärjestelmä; samaa pyrkimystä on meillä ehkä ilmaissut kunnallinen itsehallinto. Mutta tämän perinteellisen alueellisen federalismin lisäksi Duverger toteaa mahdollisuuden 'teknilliseen federalismiin'. Tämä merkitsee sitä, että erilaisilla toiminnan aloilla muodostuu (demokraattisella pohjalla) suhteellisen riippumattomia yhteenliittymiä, jotka harjaantuvat omavastuiseen toimintaan ja yhteistoimintaan. Kysymykseen tulee lähinnä kolmen alan (suhteellisen) itsenäinen hallinto: kulttuurielämän, talouselämän ja sosiaalisen ja poliittisen turvallisuuden. Tosiasiassa ammattiyhdistysliikkeen nykyinen asema on jo alkeellinen askel tähän suuntaan.

Tiedän mikä vastaväite herää ensimmäiseksi: kolme mainitsemaani toiminnan aluetta ovat 'käytännön elämässä' erottamattomasti kietoutuneet toisiinsa. Siksi niiden hallinto tapahtuu parhaiten yhteisten korkeimpien elinten (eduskunta—valtioneuvosto—presidentti) kautta. Onko tämä *itsestään selvää*, kuten nykyään uskotaan? Eivätkö nykyisen järjestelmän instituutiot ole juuri luoneet sitä 'käytännön elämää', jota käytetään perusteena uuden järjestelmän ajatusta vastaan?

Kaikki ovat varmaan yhtä mieltä siitä, että poliittisen järjestelmämme viimeisistäkin perusteista on syytä keskustella, ja keskustella muultakin kannalta kuin perinteellisen (ja kehityksen mukana vanhentuneen) käsiteparin kommunistinen valtio — kapitalistinen valtio pohjalla. Tämän dogmaattisen käsiteparin kautta on keskustelu poliittisen ja sosiaalisen järjestelmän perusteista jäykistynyt ja lamaautunut. Löytyy muitakin ratkaisun mahdollisuuksia. On hyödyllistä, että niitä punnitaan.

En tässä ryhdy yksityiskohtaiseen 'toukokuun manifestin' punnitsemiseen — toivon voivani muitten kanssa käsitellä asiaa tarkemmin tulevissa numeroissa. Teknillisen federalismin (tai funktionaalisen hajasijoituksen) puolesta voidaan esittää vahvoja perusteita. Eräs peruste on vastaava kuin se mikä esitetään alueellisen itsehallinnon puolesta. Samoin kuin on tarkoituksenmukaista, että (*vertikaalisessa suunnassa*) on hallinnon elimiä, jotka ovat paremmin selvillä tietystä alueellisesta kentästä, sen tosiasioista ja tarpeista, kuin keskushallinto voi koskaan olla, samoin voidaan pitää tarkoituksenmukaisena, että (*horisontaalisessa suunnassa*) tapahtuu nykyistä selvempi vallan ja vastuun jakautuminen toiminnallisella, funktionaalisella pohjalla. Tämä tekee mahdolliseksi asianmukaisemman politiikan keskenään hyvin erilaisilla toiminnan aloilla.

Eräs peruste on edelleen se, että toiminnallinen desentralisaatio, 'monihuippuinen yhteiskunta', tekee mahdolliseksi yhteiskunnan jäsenten nykyistä aktiivisemman osallistumisen itseään koskevien asioiden ratkaisemiseen. Viime vuosikymmenien sosiaalisessa kehityksessä on vahvistunut kaksi piirrettä, jotka suosivat siirtymistä funktionaalisen hajasijoituksen suuntaan: inhimillisen toiminnan alojen jatkuva *erikoistuminen* — ratkaisut niiden hallinnossa vaativat yhä syvempää *asiantuntemusta* — ja toisaalta yleisen valistustason mukana noussut yhteiskunnan jäsenten *osallistumisen tarve* itseään koskeviin ratkaisuihin. Poliittinen järjestelmämme on jäänyt tästä kehityksestä auttamattomasti jälkeen, varhaisemman osaamisen ja tietämisen tasolle. Tästä sosiaalisen kehityksen ja poliittisen järjestelmän yhteensopimattomuudesta seuraa vaarallinen sosiaalinen sairaus: kansalaisten kyllästymisen politiikkaan, jonka ratkaisut tapahtuvat kaukana heidän ulottuviltaan.

Sosiaalinen kehitys eli 'elävä elämä' (kuten venäläiset sanovat) romuttaa yhä enemmän nykyistä sentralisoitua järjestelmää.

Millä perusteilla vallitsevaa järjestelmää (tältä osalta) puolustetaan? Epäilen, että viimeinen peruste on 'totaalisen maanpuolustuksen' idea. Nykyinen järjestelmä suo sen mahdollisuuden, että kansakunnan koko elämä on nopeasti alistettavissa muutaman miehen johdettavaksi, kuten tosiasiaa tapahtui 1941—44. Lukiessani Ragnar Ölanderin opettavaista kirjaa »Krig och censur», kuvausta 'henkisestä maanpuolustuksesta' viime sodan vuosina, en voinut välttää vaikutelmaa, että kansamme olisi saanut vähemmän vaurioita sielulleen ja ruumiilleen *ilman* silloista 'henkistä maanpuolustusta', sallimalla kritiikin ja tilannearvion vapaus kaikissa tilanteissa.

Lisäksi vahvat psykologiset tekijät ovat tukemassa vallitsevaa järjestelmää. Ensiksi juristien luontainen rakkaus voimassa oleviin kotivaltion pykäliin. Toiseksi ne, jotka istuvat nykyisen järjestelmän ylimmillä portailla (ja jotka suurelta osalta ovat juristeja), ovat luonnollisesti haluttomia ajattelemaan valtansa jakamista. Panen toivoni siihen, että kummassakin ryhmässä tiedän valistuneita ja viisaita henkilöitä, joiden ymmärrettävän vastahakoisuuden voittaa kiinnostus vallitsevan järjestelmän modernisoinnissa sosiaalista kehitystä paremmin vastaavaksi.

ROOLI JA ELÄMÄ

EPÄTIETEELLINEN KESKUSTELU

Yrjö Littunen (yhteiskuntatutkijan rooli)
Pirkko Peltonen (näyttelijän rooli)
Pekka Tarkka (kirjallisuuskriitikon rooli)
Reijo Wilenius (filosofin rooli)

Ei yksistään näyttämöllä vaan kukin jokapäiväisessä elämässämme esitämme rooleja: työntekijää tai työnantajaa, perheenjäsentä tai järjestömiestä. Sosiaalisen roolin käsitteen avulla sosiologit ja sosiaalityöntekijät pyrkivät selittämään, miten toiset ihmisyyhteisöt pysyvät koossa ja toiset hajoavat, toiset toimivat tehokkaasti ja toiset jähmettyvät kaavoihinsa.

Silloin kun ihminen jossakin tehtävässään toimii toistuvalla, säännönmukaisella ja toisten odottamalla tavalla, sanomme, että hän käyttäytyy roolinsa mukaisesti. Yleensä otaksutaan, että sosiaalinen rooli turvaa yksilön ja yhteisön elämän muotojen jatkumista, koska roolisäännöt kertovat ihmisille, mitä heidän on vaikeissa tilanteissa tehtävä. Mutta ei ole selvitetty missä tilanteissa rooliodotukset ehkä vaikuttavat myös jäykistävästi yhteiskuntaan, estävät uusia kokeiluja, tappavat spontaanisuutta ihmisten välisissä suhteissa. Tältä kannalta katsoen ei ole ollenkaan samantekevää, missä määrin näemme esim. romaanin, näytelmän ja vaikkapa työpaikkamme henkilöhahmot pakonalaisina, rooliaan väistämättömästi noudattavina vakiotyyppeinä tai rooleissaankin vapaammina moniulotteisempina ihmisinä.

Wilenius: Roolin käsite on mielestäni tullut niinkuin monet psykologiset ja sosiologiset termit liian löyhään käyttöön. Olisi ensin hyvä palauttaa se lähtökohtaansa, teatterin piiriin, jossa se on syntynyt, että saadaan alkuva siitä mitä rooli on, ja sitten varovasti siirretään se muille alueille. Nykyään puhutaan roolista sellaisessa hämärässä merkityksessä kuin kaikki inhimillinen käyttäytyminen olisi jonkun roolin toteuttamista. Silloin hämärtyy roolikäyttäytymisen vastapooli, spontaani tai vapaa käyttäytyminen. Näitä kahta pitäisi aina käsitellä rinnakkain, on väärin ottaa vain toinen esiin. Selventävänä vastakohtana minä näkisin juuri näyttelijän roolikäyttäytymisen, roolissa sanan alkuperäisessä mielessä, ja lapsen spontaanin käyttäytymisen, jota voi tutkia tuolla lastenkamarissa... Näyttelijä saa ulkopuolelta osan jota hänen täytyy harjoitella ja sitten esittää, eikä ole kysymys siitä että se olisi hänen oma persoonallisuutensa joka siinä toteutuu.

Peltonen: Näyttelijä tosiaan joutuu tämmöiseen ulkopuolelta tulleen osaan... Sen on tekijä, sen jälkeen näytelmän ohjaaja ja edeltäkin hahmottanut. Näyttelijä joutuu siis jo ennalta hahmotellun kuvan tulkitsijaksi. Tässä vaiheessa astuvat sitten esiin nämä stanislavskilaiset fyysis-psykkiset tekijät ja näyttelijän alitajunta, näyttelijän omat assosiaatiot, alitajuiset tai selvästi harkitut.

Littunen: Mutta eikö ole jotain ristiriitaa jo tavallaan määritelmän mukaan näyttelijän työssä, koska hänen täytyy toteuttaa roolia mutta toisaalta hän olisi varmasti huoono näyttelijä jos hän ei olisi vapaa ja spontaani toisaalta, siis rooliton.

Peltonen: Niin, kysymys on muuntautumiskyvystä, toisin sanoen että kaikki mahdolliset roolit, ne jotka hän pystyy näyttelemään, ovat latenteina näyttelijässä ja ne sitten määrättyjen keinojen, näyttelemistechniikan, ohjaajan käyttämien puhtaasti teknillisluontoisten trikkien avulla saadaan esille. Kysymys on sitten vain muuntautumiskyvyn ja tämän latentin roolin mahdollisimman suuresta ja tarkasta ja johdonmukaisesta ulostuomisesta.

Littunen: Mutta ovatko kaikki roolit piilevinä olemassa, eikö ole joiakin alueita, jotka ovat näyttelijän persoonallisuudelle vieraita, voiko hän kieltäytyä jostakin tehtävästä?

Peltonen: Tuskin, ainakaan käytännössä se tuskin on mahdollista. Eihän ole olemassa mitään roolia joka olisi juuri tällainen vaan niihin kaikkiin sekottuu ja täytyy sekottua sitten sitä näyttelijän omaa, sanotaan sitä päällisminää niin paljon että rooli muuttuu näyttelijän käsissä näyttelijän tulkitsemaksi.

Wilenius: Mutta eikö kuitenkin valita se roolin esittäjä niin että hän pystyy juuri tähän osaan.

Peltonen: Niin, no tuo tietysti on ihanne mutta käytännössä se ei ole näin ainakaan pienemmissä teattereissa ja sitäpaitsi on ohjaajia, jotka eivät niinkään hyvin tunne käytettävissään olevaa näyttelijäkuntaa, on vierailevia ohjaajia, on vierailevia näyttelijöitä. Sen jälkeen on kysymys ohjaajan ja näyttelijän välisestä mahdollisimman suuresta kontaktista, jonka avulla saadaan tämä rooli tulkittua tavalla joka heijastaa näyttelijän omaa persoonaa. Kaikki roolithan tulevat näyttelijän läpi, hänen oman minänsä läpi, eikö totta.

Wilenius: Tässä on se kysymys, että kun näyttelijä joutuu jatkuvasti eläytymään erilaisiin rooleihin niin kadottaako hän sitten vähitellen kosketuksen itseensä — omaan itseensä. Luin kauan sitten Siwertzin kirjan »Förtroenden», joka kuvaa Gösta Ekmania ja hänen elämänsä teatterin ulkopuolella ja Siwertzin oivallus tässä oli se että Ekman oli näyttelijä kaikissa monimutkaisissa ihmissuhteissa jotka kietoutuivat hänen ympärilleen. Minä ihmettelen missä määrin tämä pitää paik-

kansa ja onko se ongelma vain ns. suurilla näyttelijöillä, sillä teatterissa tuntuu että ns. pienemmät näyttelijät loppujen lopuksi vain esittävät itseään, että heillä ei ole tätä vaaraa — (*Littunen*: tätä »itsensä kadottamisen vaaraa») — itsensä kadottamisen vaaraa, mutta se olisikin mielenkiintoinen tämä vaara, juuri kun tutkitaan roolin käsitettä ja sitä sovelletaan muualle.

Peltonen: Jokaisella ihmisellä on rooli, käyttäytymistapa... (*Littunen*: Ihmisellä on monia rooleja, työntekijän rooli, äidin rooli ja kansalaisen rooli —) — niin, aivan oikein, jokainen rooli vaihtelee tilanteiden ja odotusten mukaisesti. Näyttelijä on ihminen siinä kun joku muukin, ero saattaa olla siinä että näyttelijän rooli tai nämä erilaiset roolikäyttäytymiset ovat vieraista roolikäyttäytymisiä hänen omalle minälleen, toisin sanoen, että hän on ne oppinut jostakin.

Littunen: Onko olemassa näyttelijöitä joitten oma minä olisi täysin kuollut tai tyhjä, jotka elävät vain näyttämöllä?

Tarkka: Mikä on se oma itse? Tai mikä se spontaani ja vapautunut käytös, joka tässä nyt asetetaan tämän ns. roolikäyttäytymisen vastakohtaksi. Ehkä minä käytän 'rooli' sanaa siinä laajassa merkityksessä, jonka Wilenius halusi tässä keskustelun alussa poisjuurittaa. Mutta kyllä minusta tuntuu että aivan kaikissa sosiaalisissa kontakteissa joutuu ottamaan joitakin rooleja oli se sitten lähempänä teatteriroolia, siis tuollaista täysin määriteltyä roolia, tai sitten melko vapaata roolia. Minusta jopa tuntuu siltä että silloin kun ihminen on yksinkin ja mietiskelee ja on »oman itsensä kanssa», niin hän silloinkin kuvittelee itsellensä joitakin rooleja ja antaa niiden tapahtua ja leikata toisiaan omassa päässänsä.

Wilenius: Niin, sanoisin että nykykulttuurissa on paljon helpompi tutkia roolikäyttäytymistä ja tieteellisesti tutkia sitä kuin edes yrittää määritellä mitä on sitten vapaa käyttäytyminen ja mitä on se itse, jonka kanssa sitä joskus voi olla. Meidän tieteelliset keinot ja filosofiset suuntaukset eivät ole yhtälailla tunkeutuneet näihin molempiin suuntiin, ja on sanottava että on epämääräinen käsite olla oma itsensä ja ilmaista itseään ja olla vapaa ja olla spontaani. Niillä on se huono puoli, että ne ovat epämääräisiä, kun sensijaan aika täsmällisesti voidaan puhua roolikäyttäytymisestä.

Littunen: Kyllä se käsite-ero on ehkä tehtävissä sidonnaisuus-itsenäisyys käsitteiden avulla. Sidonnainen, josta roolikäyttäytyminen on eräs muoto, on pakonalaista jossa joko omat sisäistyneet odotukset — mitä velvollisuuteni on tehdä — tai ulkoinen paine — mitä toiset haluavat tai odottavat minun tekevän — määräävät. Roolitonta itsenäistä käyttäytymistä on silloin se mikä jää ulkopuolelle, siis valinnoista käyttäytymistä, sitä että erilaisista odotuksista ja paineista ja tiedoista mitä saan ympäriltä valitsen kuhunkin tilanteeseen soveltuvan ratkaisun. Sanotaan, että on tulipalo tai atomiuhkkaus ja minulla on tilaisuus joko pelastaa joku läheinen ystävä tai läheinen omainen, yksi henkilö, tai minulla on vaihtoehtoisesti tilaisuus pelastaa kymmenen tai sata tai tuhat muuta ihmistä jotka eivät ole minun ystäviäni tai omaisiani, kumman minä teen? Silloinhan tyypillinen ritualisti ratkaisee asian valmiiden pakkojen tai odotusten avulla, mutta jos kokee mielessään ongelmana kumman minä teen, silloin kysymyksessä on jo rooliton tilanne.

Tarkka: Tämä oli hyvä esimerkki, mutta voidaanko tätä roolittomuutta määritellä, onko se jonkinlainen tila jossa ihminen elää erilaisen normijärjestelmien välissä, toisin sanoen ei ole samastanut itseänsä kumpaankaan vaihtoehtoisiin järjestelmiin. Ajatellaan tätä esimerkiksi, esimerkiksi se joka pelastaa ensin läheisen omaisensa niin hän on

ilmeisesti, ehkä voisi sanoa lähempänä luonnontilaa tai tuommosta luonnollisen perhejärjestelmän... (*Littunen*: Mistäs tiedät kumpi lähempänä on?) Niin, no sitten minä ajattelisin toisena vastakohtana sitä henkilöä joka pelastaa tuhat ja uhraa yhden. Niin, eikö hän ole silloin tuollaisen jonkin korkeasti eettillisen yhteiskunnallisesti suuntautuneen normijärjestelmän jäsen.

Littunen: Hän voi yhtä hyvin olla lähellä luonnonlasta kun tämä toinenkin, hänen luontonsa on vaan se että hän niin rakastaa ihmistä, elämää kaikkiaan, että hän haluaa pelastaa sitä mahdollisimman paljon ja silloin hän saattaa samastua sekä tähän ystävyystilanteeseen että, sanotaan, ihmisyyystilanteeseen ja se juuri että hän samastuu molempiin tai moniin tekee että hänellä yleensä on ongelmia. Kovanaamainen ritualisti ei koe sitä ollenkaan ongelmana vaan hänellä on valmis eettillinen periaate jompaan kumpaan ja hän häikäilemättä tekee sen. Sanoisin että jos silloin samastuu vain yhteen järjestelmään niin se on samalla sitä että kaventaa elämänsä piiriä yhteen ainoaan suuntaan. Niin esimerkiksi sellainen näyttelijä olisi huono joka näkisi vain yhden rooliratkaisun tai sellainen ohjaaja teettäisi huonoja näytelmiä joka antaisi heti vain yhden tulkinnan ja diktatorisesti määräisi että näin tämä asia on näyteltävä, eikä synny mitään keskustelua siitä miten näytelmä tai filmi on toteutettava.

Peltonen: Ennenkuin kukaan ohjaaja, filmin tai teatterin ohjaaja voi mitään yhtä tulkintaa määrätä esitettäväksi jostakin annetusta kappaleesta, hänen on täytynyt jo mielessään käydä läpi lukemattomat muut tulkintamahdollisuudet. Niin kauan kun on kysymys filmistä, joka on lähinnä ohjaajan taidetta, silloin sen on syytä olla tämä tulkinta jonka ohjaaja mielessään on rakentanut aiheesta jotta se pysyy koossa. Kun on kysymys teatterista niin keskustelu muiden esitykseen aktiivisesti osaaottavien jäsenten, näyttelijöiden, lavastajien kanssa tietysti edeltää tai pitäisi edeltää ennen siihen tulkintaan ryhtymistä. (*Littunen*: Mitä varten filmi ja näytelmä olisivat erilaisia?) Koska materiaali on täysin erilaista. (*Littunen*: Esimerkiksi?) Filmissä näyttelijät, kuvat, kaikki ovat ohjaajalle suuremmassa määrin instrumentteja kuin näytelmässä, johtuen ihan teknillisestä toteuttamisesta, leikkausvaiheesta, kaikesta tästä jossa ohjaaja voi mielensä mukaan rakentaa ja koota esityksen täysin oman tulkintansa perusteella. Näytelmä on eri asia sikäli että näytelmä tapahtuu joka kerran uudestaan, se luodaan uudestaan joka esityksessä. Näyttelijät, lavastajat, rekvisiitat eivät ole siinä määrin ohjaajan instrumentteja, hän ei voi osallistua tai sillä tavoin määrätä tämän luomisen suuntaa kuin filmiohjaaja.

Wilenius: Filmi vastaa siis enemmän tavallaan totalitääristä yhteiskuntajärjestelmää ja teatteri taas jossakin määrin demokratiaa tai ainakin perustuslaillista monarkiaa?

Littunen: Minä en usko ainakaan yksiviivaisesti tuohon teatterin ja filmin eroon, vielä vähemmän siihen että teatteri tai filmi olisivat jotakin rakenteeltaan niin erilaista. »Marienbad» oli hyvä filmi ja oli tavaltaan saneltu, ohjaajan sanelema autoritaarinen filmi. Sitten on joku toinen esimerkki kuten »Varjoja», jossa näyttelijät tekivät jotakin ja joka silti oli hyvä filmi, joka oli lähellä teatteria nimenomaan.

Peltonen: Joka tapauksessa filmissä ohjaaja valitsee myöskin ne näkökulmat josta katsoja näkee näyttelijät, heidän toimintansa kuvakulmat. Teatterikatsojaa hän ei voi saada katsomaan määrättyyn kohtaan vaan koko lava on edessä, jokaisella on valinnan mahdollisuus katsoa mitä haluaa. Tietysti voidaan keskittää toimintaa määrättyihin paikkoihin, mutta joka tapauksessa filmiohjaaja voi pakottaa katsojansa näkemään tämän juuri sieltä mistä hän näkee tapahtuman, hän pystyy

liittämään nämä tapahtumat jotka esitetään filmattaessa sellaiseen järjestykseen kuin hän ne haluaa, hän pystyy jättämään pois sen mitä hän haluaa siitä mitä näyttelijät ovat näyttelleet, hän pystyy leikkausvaiheessa karsimaan. On siis aina ero näiden kahden välillä.

Wilenius: Minä menisin nyt kirjallisuuteen välillä, sillä minusta kirjailija tai runoilija antaa pelkistetyn kuvan vapaasta käyttäytymisestä siinä, että hyvä kirjailija voi luoda kirjoissaan ikäänkuin mahdollisuuksia omasta käyttäytymisestäään ja kokee eräällä lailla itsensä vapaaksi näitten käyttäytymisten, näitten henkilöitten suhteen, jotka hän on ottanut itsestään. Tämä minusta tuo selvennystä tuohon vapaan ja roolikäyttäytymisen ongelmaan.

Littunen: Sano esimerkki huonosta kirjasta.

Wilenius: Niin no, hyvissäkin kirjoissa voi olla huonoja aineksia ja sanotaan Linnalla on ne hänen pappinsa, jotka ovat jotenkin epätodellisia ja epätodellisia sen takia että ei Linna ikinä pystyisi olemaan sellainen pappi, hän pystyisi olemaan melkein mikä muu tahansa niistä henkilöistä, jotka hän on luonut, mutta ei ikinä se rovasti ja sentakia se putoaa kuolleena maahan koko hahmo.

Tarkka: Minusta tuntuu, että ei voida pitää kirjallisuuden arvon mittana sitä miten monia rooleja jokin kirjailija teoksessaan pystyy luomaan, kuinka moniin rooleihin hän pystyy samastamaan itsensä. Ajatellaan esimerkiksi Sillanpäättä, joka aivan ensimmäisestä teoksestaan lähtien omaksui juuri sellaisen ideologian jota tässä aikaisemminkin ohimennen sivuttiin, tällaisen perusminän tai sisäisen minän ideologian, joka hylkäsi kaikki sosiaaliset roolit ja pyrki toteuttamaan elämässään jonkinlaista luonnonmukaista tai biologisen kohtalon täyttämisen roolia. Siitä huolimatta kaikissa hänen kirjoissaan päähenkilö, joka ilmeisesti jossakin määrin on Sillanpää itse, on suunnilleen sama. Kuitenkaan ei voida sanoa että hän olisi huono kirjailija.

Wilenius: Niin no, kyllä Sillanpäällä on aika iso skaala niinkuin »Miehen tien» päähenkilön tai jonkun sellaisen kurjan ukon välillä joka on kännissä ja tippuu kärryiltä ja kuolee siihen. Kyllä siinä on aika iso vaihtelu. Vaikkei se ole niin suuri kun sanotaan Kiven »Seitsemässä veljeksessä», jossa selvästi tuntuu että ne kaikki ovat hänen osiaan.

Littunen: Jos vähän kärjistäisi, niin voisi sanoa, että meidän suomalaista kirjallisuutta on kauan rikastanut tai rasittanut, kummin päin halutaan sanoa, tällainen välttämättömyysajattelu, se mikä Sillanpäällä oli biologista välttämättömyysajattelua on toisin paikoin Linnalla sosiaalista välttämättömyysajattelua tai poliittista välttämättömyysajattelua. Toisaalta luonnonläheiset ja toisaalta yhteiskunnanläheiset sankarit toteuttavat omaa kohtaloansa vääjäämättömästi ja sankarillisesti sivuilleen vilkuilematta. Tällainen välttämättömyys, on se sitten biologista tai poliittista, luo toisinaan suurta draamaa, mutta merkitsee toisaalta näkökulman kavennusta, pakonalaisuutta. Sillanpää ei ole ehkä parhaiten onnistunut silloin, kun hän on pakottanut sankarinsa tällaiseen luonnonlain kohtaloon. Niin pian kun ihminen on ihminen eli tietoinen omista hyveistään ja paheistaan, rajoituksestaan ja synneistään, ei hän voi palata enää niin luonnonläheiseksi kuin hänen koiransa tai hevosensa. Ihminen on luontoa plus jotain kulttuuria ja kulttuuri voidaan silloin ymmärtää muutenkin kun tuollaisena pakonalaisena järjestelmänä, se voidaan ymmärtää hyvin monina erilaisina todellisuuksina. Se mitä minä olen puoluejohtajana, se mitä minä olen äänestävänä kansalaisena, mitä minä olen hyvänä kaverina, niistä kaikista hyvin moninaisista kulttuuriin liittyvistä rooleista voi siis siirtyä tuollaiseen valinnaiseen ratkaisuun, ja silloin se ei voi tämän määritelmän mukaan olla näihin alistumista enempiä kuin näitä vastaan kapinoimistakaan vaan jotain ihan muuta,

näiden näkemistä yht'äikää jonkinlaisena kokonaisuutena. Ote-
taan esimerkki. Kun haastateltiin maanviljelijäin suhtautumista uudis-
tuksiin niin huomattiin, että kaikkein uudistushenkisimpiä maanviljeli-
jöitä paikkakunnalla halveksittiin ja heitä pidettiin vähän hulluina siitä
huolimatta että he olivat pärjänneet maanviljelysammattissa keskimää-
räistä paljon paremmin. Ja kun haastateltiin jyrkimpiä muutoksen vas-
tustajia niin huomattiin, että heille oli ominaista sitoutuminen johonkin
rooliin jota voisi sanoa ehkä perinnäisen kotiseuturakkauden tai perin-
näistapojen kunnioittajan rooliksi. Vihattiin ulkopuolisia kontakteja ja
maatalousteknikkoja, jotka tulivat hämmentämään hyviä vanhoja tapoja
ja tuomaan kaikenlaisia uusia vaaroja elämään. Hyvä kirjailija ja hyvä
maanviljelijä ... kummassakin on jonkinlainen luomisprosessi kysy-
myksessä. Luodaan uusia ajatuksia ja uusia toimintayhteyksiä. Uudis-
tavan maanviljelijän asenteet näyttäisivät olevan juuri roolittomia asen-
teita. Jos hän haluaisi lausua näitä ajatuksiaan sosiologien kielellä niin
hän sanoisi ehkä suunnilleen näin: »En toimi roolin mukaan vaan tehtä-
vän mukaan. Jokainen tehtävä on uusi ja tähän uuteen tehtävään valit-
sen erilaisista vanhoista ja uusista tietoineksista, kokemuksista, uusista
ideoista kokonaan uudenlaisen ratkaisun, välittämättä rooleista.»

Tarkka: Meidän on kuitenkin mielestäni erotettava tässä jonkinlai-
nen kirjallinen arvostus omaksi alakseen. Tässä on ehkä esiintynyt sel-
laisia näkökantoja, että kirja joka esittää rooleihinsa sitoutumattomia
ihmisiä olisi parempi kuin roolisidonnaisten. (*Littunen:* Ei se ihan niin
ollut. *Wilenius:* Joo, ei me olla tarkoitettu sitä.) No, hyvä sitten,
sanon yhden esimerkin tässä. Jos näin ajateltaisiin, niin meidän täy-
tyisi esim. Tolstoin Sota ja rauha hylätä huonona kirjana koska sehan
perustuu juuri tällaiseen historialliseen determinismiin samalla tavoin
kuin Sillanpään tuotanto perustuu jonkinlaiseen biologiseen determinis-
miin. Sota ja rauha on feodaalisen ja kiinteihin muotoihin jäähmetty-
neen yhteiskunnan kuvaus, ja Sillanpää taas hakeutuu kuvaamaan per-
innäisiä maatalousyhteisön arvoja ja nostaa ne teoksissaan kaiken mit-
tapuuksi, siitä huolimatta he voivat tehdä näistä lähtökohdistaan hy-
viä kirjoja. Ei ilmeisesti päästä mihinkään siitä että on olemassa jokin
esteettinen arvopohja jolta kirjoja....

Wilenius: Minä menisin nyt kirjallisuudesta eteenpäin ja yrittäisin
luonnehtia tuota rooleista riippumatonta tilannetta. Sitä on nyt luon-
nehdittu sillä tavalla että se merkitsee että voi valita useitten roolien
välillä. Parempi olisi ehkä sanoa että se rooliton käyttäytyminen on
niinkun lapsenomaista. Yhteiskunnan kannalta, yhteiskunnan kehitty-
misen kannalta on äärettömän tärkeätä että säilyy sellaisia lapsia vielä
aikuisenakin jotka tuovat julki ajatuksiaan ja esittävät lapsellisia kysy-
myksiä. Rooleja on tarjolla ja hänet halutaan panna niihin ja se yritys
roolittomaan käyttäytymiseen kyllä päättyy yleensä heikosti.

Littunen: Silloin kun lapsi toimii roolittomasti hän ei pyri toteut-
tamaan jotakin asetettua ihannetta vaan sitä pientä tai suurta tehtävää
joka hänellä on mielessä, joka on hänen totuutensa sillä hetkellä ja sii-
hen hän vain pyrkii. Kun seuraa esim. teollisuudessa yhteiskunnalli-
sia muutoksia niin tavallaan tällainen uusien totuuksien löytäminen —
sitä usein yritetään tavoitella juuri sekottamalla valmiita rooleja,
hämmentämällä ne sekaisin. Teollisuuden aloitetoiminnassa suunnit-
teluosastolle alunperin kuuluvia tehtäviä tarjotaan työntekijöille, joilla
on toinen näkökulma. Neuvostoliitossa kokeilevat tätä luomalla sel-
laisia mahdollisuuksia että teollisuuden työntekijät voisivat suunnittelu-
osaston kanssa yhteistoiminnassa luoda uusia ratkaisuja.

Wilenius: Suomessa työntekijät vain panevat johonkin kirjelaatik-
koon tuommoiset ehdotukset.

Littunen: Niin, aloitetoiminnassa se vuorovaikutus typistyy tosiaan

tuollaiseen postityhteyteen mutta se voitaisiin toteuttaa myös samassa huoneessa ja samassa keskusteluympäristössä. Siitä millä tavalla voidaan estää uusien ratkaisujen löytyminen, siitä on erinomaisia esimerkkejä silloin kun me leimaamme meille vastenmielisen henkilön johonkin rooliin, vaikkapa taantumukselliseksi tai radikaaliksi. Näin leimamalla me lausumme hänelle että sinulta odotetaan vain määrättyjä mielipiteitä. Kun Helsingin mainio Paasikiviseura aloitti toimintansa niin se operoi juuri tällä tavalla, se sulki pois valmiiksi kaikki taantumukselliset ja muuten väärin ajattelevat henkilöt keskuudestaan.

Tarkka: Mikäli minä ymmärsin Wileniusta oikein, niin hänellä on sellainen näkökanta että lapsenomainen, orgaaninen, normiton ja käsitteetön suhtautuminen, käsitteisiin nojaamaton suhtautuminen on jonkinlainen uudistava tekijä yhteiskunnassa, toisin sanoen se murtaa rikki totunnaisia toimintamuotoja ja päästää uutta esiin. Minä en oikein tiedä, tässä joudutaan nyt arvostuskysymyksiin, mutta eikö esim. useimmat yhteiskunnalliset mullistukset ja muutokset ole lähteneet toiselta tasolta vaikka jossakin tietyssä roolijärjestelmässä tapahtuneita pienistä muutoksista. En usko että aivan lapsenomainen ja orgaaninen suhtautuminen on kovin hedelmällistä, pikemminkin se usein, joitakin suomalaisen kirjallisuuden ideoita ajatellessani, on kovin altista mukautumaan jonkinlaiseen autoritaariseen ajatteluun ja toimimaan tahdottomasti mukana joissakin piukasti roolisidonnaisissa järjestelmissä.

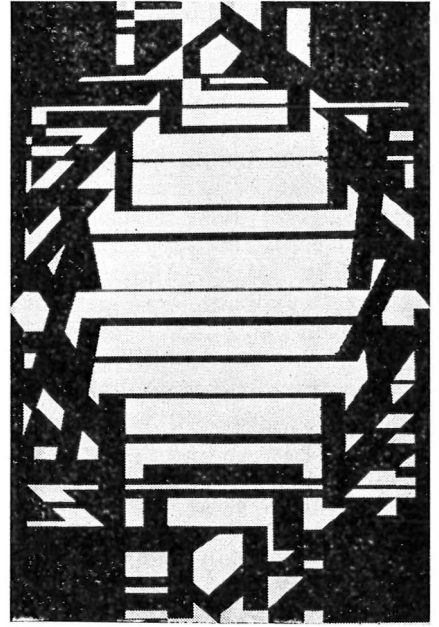
Wilenius: Niin, minä ehkä esitin epäselvästi tuon ajatuksen lapsenomaisuudesta, tarkoitan sitä muuntuneena ja toisella tasolla, enkä mitään käsitteetöntä suhtautumista. Nämä muutokset joista minä puhuin ja yhteiskunnan muuttuminen se tapahtuu minun nähdäkseni siten, että tulee joistakin yksilöistä uusia käsitteitä esiin, mahdollisuuksia uusiin, ennen näkemättömiin rooleihin ja käyttäytymisiin. Suomalaisessa kirjallisuudessa on ollut hyvin paljon tuommoista sanan varsinaisessa merkityksessä lapsenomaista käyttäytymistä kuvattuna, vegeeteeraavaa elämistä, sitä on oikeastaan kaikkein eniten täällä kuvattu. Sen luontoista minä en suinkaan tarkoittanut. Normijärjestelmä ei ole mikään olio sinänsä vaan muutokset tapahtuvat aina siten että jotkut yksilöt keksivät, että tässä kohdassa voidaan muuttaa ja siitä voi seurata sitten vaikka vallankumous.

Littunen: Niin kyllä olisi hassua jos aikuiset käyttäytyisivät aivan kuin lapset, lapsilla ei ole muistia — ja aikuinen joka kadottaisi muistinsa? Aikuisen hieno asia, ihmisen hieno asia on että hänellä on jotain perinteitä, muistikuvia, vanhoja kokemuksia. Tuskin olisi hänen toimintansa tehokkuuden tai hänen päämääriensä saavuttamisen kannalta erinomainen asia se että hän unohtaisi kaiken mitä on aikaisemmin oppinut, siitä tuskin oli Wileniuksellakaan kysymys, vaan tavallaan siitä, että saataisiin suurin määrä luovaa tarmoa, luovaa toimintaa vapauteksi sellaisessa tilanteessa, jossa ihmisellä olisi aikuisen muisti, mutta lapsen välittömyys. Tämä merkitsisi esim. työpaikalla sitä että työn tekijä hyvin muistaisi miten hän tehokkaimmin joissakin aikaisemmissa tilanteissa on tämän saman hanikan vääntänyt ja säilyttäisi tämän tiedon muistissaan — mutta kun syntyy uusi tilanne niin hämmentämällä kaikkien rooleja keskenään ja palaamalla tähän parannettuun painokseen aloitetuinnasta, ns. työpaikkademokratiasta, saataisiin tehokkaampaa uudistuvaa toimintaa.

Roolin ansiohan on silloin siinä, että se säilyttää vanhoja hyviksi koetettuja asioita ja se helpottaa sellasia tehtäviä jotka toistuvat samantilaisina tilanteesta toiseen. Simmel sanoo, että tapa on käyttäytymisen taloudellisuutta — mutta tapa on taloudellista vain kun on kysymys vanhojen pyörien pyörittämisestä. Kun pitää rakentaa uusia pyöriä, on tilanne toinen.

*nykytaide
epäsosiaalista?*

juhana blomstedt

Kuva 1

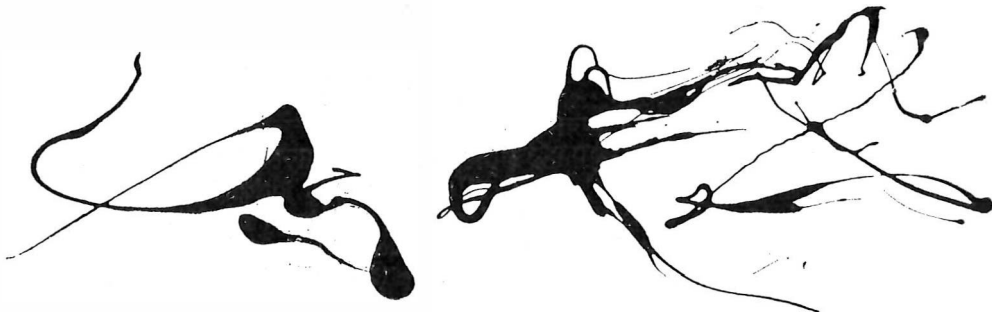
*Kuva 1
Victor
Vasarely:
Mondoro*

Sivuutamme ne maat, joissa kuvataide on ulkoa käsin alistettu palvelemaan yhteiskunnallisia tarkoituksia, emme myöskään luo katsettamme historiaan, joka on nähnyt taiteen erilaisten yhteiskunnallisten tai valtiollisten tarkoitusten palvelijana. Tarkastelemme nykyisen kuvataiteen mahdollisia sosiaalisia piirteitä sellaisina kuin ne nyt näyttäytyvät.

*Kuva 2
Jackson
Pollock:
Friisipiirros*

Tämä taide syntyi itseasiassa samalla kun se vapautui erilaisten institutioiden palveluksesta. Silminnähtävä muutos tapahtui vuosisatamme alussa, jolloin kuvataide näyttää julistautuneen selvästi itsenäiseksi ilmiöksi joka on sidottu ainoastaan omiin lakeihinsa. Näin se oli lopullisesti katkaissut napanuoransa yhteiskuntaan. Siitä tuli itsenäistä elämää elävä ilmiö, jonka olemassaolonoikeus oli sama kuin ne aineelliset edellytykset, jotka sille sosiaalisesti tarjoutuivat. Mikä kuitenkin tär-

Kuva 2

keintä, se oli henkisesti vapautunut yhteiskunnan holhouksesta, ja kuten tulemme näkemään valloitti vähitellen itselleen yliherruuden yhteiskuntaansa nähden muovaten sitä ja vaikuttaen siihen, ennakoiden ja rakentaen.

Tässä ei ole tilaa eikä tarpeenkaan luoda mitään katsausta erilaisten tyyllisten muutosten kehitykseen tai ryhmitellä tosiasiaa tavattoman rikasta aineistoa muidenkaan perusteiden mukaan. Tarkastelemme niitä hengensuuntia, joilla ohi pinnallisten muutosten ja eroavuuksien on suoranainen yhteys yhteiskuntaan ja kulttuuriin.

Taide on itsenäinen yhteiskunnallinen ilmiö, ei enää renki vaan henkevä ystävä.

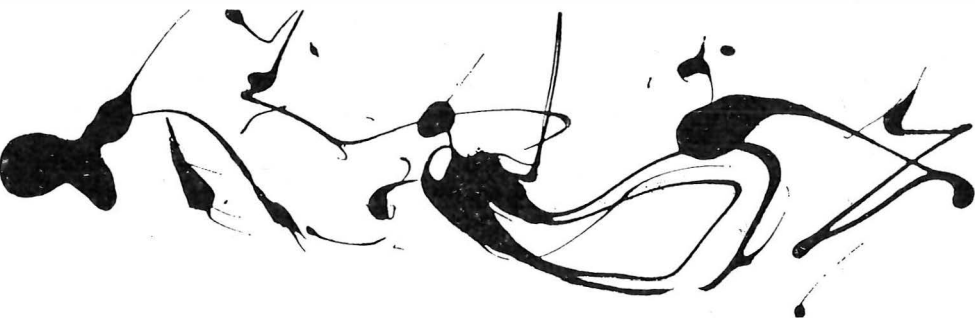
Olkoon että taiteilijan elintila nyky-yhteiskunnassa on niukka, se on kuitenkin riittävä. Tämä on henkisen riippumattomuuden hinta.

Lystikkäänä jännöksenä tuosta henkisestä maaorjuudesta ovat ne yksityiset taiteilijat, jotka aineellisista syistä purkavat *status quon*, yrittävät siis noudattaa yhteiskunnan toivomuksia, joita ei ole olemassakaan, ja saavat näin kohtuullisen tai runsaan toimeentulonsa. Tälle kaupankäynnille on muunmuassa ominaista että käydään kauppaa kuvitelluilla kvaliteeteilla ja hintaansa nähden olemattomilla kvantiteeteilla sulassa yhteisymmärryksessä.

Millä tavoin henkinen riippumattomuus sitten ilmenee? Päältä katsoen se tarjoaa mahdollisuuden kaikenlaisen hullutuksen ja petoksen harjoittamiseen. Eikä tämä havainto aivan väärä olekaan. Ihmissielu on kuitenkin rakennettu siten ettei se tavallisesti *kestä* jatkuva henkistä pohjattomuutta; elämä on toisin sanoen koettava arvokkaana. Taiteilijalle elämä on usein samaa kuin hänen taiteensa. Tietoisesta petoksesta ei näin muodoin ole ainakaan kysymys ja henkisestä vapaudesta seuraa, että hän on joka tapauksessa oma tuomarinsa.

Taiteilijan työ on uusien todellisuuksien valtaamista, uusien lakien havaitsemista olevaisessa ja niiden saattamista näkyväksi ja arkipäiväisen materiaalin jalostamista. Tällaisten tapahtumien tiedoittamiseen tarvitaan kieli. Kuvallinen yhteisymmärrys perustuu aistien kautta ihmisen psyykkiseen vastaanottavaisuuteen. Vastaanottavaisuutta voidaan kehittää. Taiteilija luonnollisesti koettaa puolestaan sanoa sanottavansa mahdollisimman kirkkaasti.

Puhutaan tekijän muotokielestä. Tosiasiaa tämä tarkoittaa hänen valitsemiensa elementtien joukkoa, kirjaimia, joiden kuitenkin täytyy olla aivan määrättyssä suhteessa toisiinsa ennen kuin syntyy ymmärrettävää kieltä, tyylistä puhumattakaan. Vain ohimennen viittaen Paul Kleeen, koska hänen näyttelynsä on ollut nähtävissä pääkaupungissa.

Mitkä monimutkaiset aakkoset ja mikä kirjainten ylenpalttisuus mutta mikä varma tyyli ja selvästi suuntautunut henki!

Useimmat luokittelut jotka vuosisatamme taiteentutkimus tuntee on tehty muodollisella pohjalla eivätkä sentähden tarjoa luotettavaa pohjaa muuta kuin muodollisten eroavuuksien selvittelylle. Se taas on aiheemme kannalta mitä epäoleellisinta.

On havaittavissa kaksi perusteellisesti erilaista käsitystapaa, hengen suuntaa, jotka muodollisten muutosten alta milloin selvemmin milloin peitetymmin julistavat kahta ihmismielen vastakkaista poolia.

Toinen, älyllinen ja tietoisesti rakentava, toinen välittömästi purkautuva, ekspressiivinen hengensuunta. Edellinen on sosiaalisesti eräässä mielessä korkeampaa astetta, koska se pyrkii tietoisesti määrittelemään rajoituksensa ja mahdollisuutensa vaikuttaa muihin yksilöihin. Sitäpaitsi se valikoi asiat, jotka se tuo tietoisuuden piiriin. Jälkimmäinen suunta tyytyy miltei yksinomaan tiedottamaan, yleensä valikoimatta, ja toimii näin huomattavasti laajemmalla alueella kuin edellinen, mistä seuraa että se joutuu tekemisiin sellaisen henkisen aineiston kanssa jota se ei alkuunkaan hallitse. Se ei pyrikään hallitsemaan aineistoa, vaan tyytyy luomaan siihen virtauksia, ylimalkaista liikettä tai muita tilapäisiä tapahtumia. Tämän laajan pohjansa takia tällä suunnalla onkin ilmeiset mahdollisuudet tuoda tietoisuuteemme ennennäkemätön määrä uusia kvantiteetteja. Älyllisesti hallitulle suunnalle puolestaan on ominaista että se järjestää tätä materiaalia. Se ei tyydy synnyttämään siihen ylimalkaan liikettä vaan tahtoo määritellä ja hallita sen, olla tekemisissä sen kanssa, tuntea sen.

Näillä molemmilla suunnilla on taipumus korostaa omia erikoisominaisuuksiaan. Älyllisesti rakentava käsitystapa pyrkii laajentamaan tietoisesti hallittua hengenaluetta. Ekspressiivinen suunta koettaa laajentaa aineistoaan ja pyrkii yhä läheisempään kosketukseen hermostomme kanssa. Ylimalkaan tämä suunta koettaa keskittää ilmaisunsa hetkelliseen tehoon.

Yhteiskunnallisessa katsannossa nämä perussuuntaukset pyrkivät päämääräänsä oleellisesti eri tavoin. Molemmille on toki tärkeitä saavuttaa kosketus yleisöön, yhteiskuntaan.

Ekspressionisti (sanaa käytetään mahdollisimman yleisessä merkityksessä) etsii jokaisella maalaamallaan väkäsellä ja kielekkeellä kosketusta katselijan tajuntaan, pyrkii vaikuttamaan ylimalkaisesti mutta tehokkaasti ja houkuttelemaan katselijan leikkiin, jonka kulkua kukaan ei voi edeltä käsin tietää. Jos emme halua nähdä sovittamatonta ristiä ylimalkaisen ja tehokkaan välillä syntyy jotakin jonka voimme ristiä vaikka hakuammunnaksi.

Konstruktivist (niinikään yleisessä merkityksessään) puolestaan haluaa itse määritellä sen kohteen tajunnassa, johon haluaa vaikuttaa. Hän etsii reaalista ja jatkuvaa persoonallista yhteyttä eikä tyydy tilapäiseen refleksiin.

Näillä hajahuomioilla on tahdottu viitata niihin syviin ja todellisiin yhteyksiin, jotka meidän aikanamme vallitsevat yhteisön ja taiteilijan välillä ja osoittaa, ettei ymmärtämättömällä yleisöllä enempää kuin keltavottomilla taiteilijoillakaan ole varsinaista vaikutusta taide-elämän oleellisiin tapahtumiin ja yhteyksiin.

Passiivisen yleisön ja merkityksettömien taiteilijoiden vaikutus rajoittuu siihen että he viittoilevat toisilleen ymmärtämättä sanaakaan siitä mitä toinen haluaa sanoa ja estävät siten todella laajalle pohjalle rakentuvan taide-elämän syntymistä.

Luonto — se ympäröi meidät ja kietoo meidät — emme pääse siitä irti emmekä pääse siihen syvemmälle. Kutsumatta ja varoittamatta se tempaa meidät tanssiinsa ja pitää pyörteessään, kunnes me uuvumme ja putoamme sen käsistä.

Se luo ikuisesti uusia muotoja; kaikki on uutta ja toistaa kuitenkin vanhaa. Se rakentaa ja hävittää . . . Se elää pelkästään lapsissaan: äitiä emme näe.

. . . Siinä on ikuinen elämä, muuttuminen ja liikkuminen. Se muuttuu ikuisesti eikä siinä ole hetkenkään pysähdystä. Sen askel on harkittu, sen poikkeukset harvinaisia, sen säännöt muuttumattomat.

Se on ajatellut ja miettii jatkuvasti.

Kaikki ihmiset ovat siinä ja se on kaikissa ihmisissä.

Myös luonnottomuus on luontoa ja halvimmassakin arkipäivässä on sen taitoa ja neroa.

Se pitää itsestään . . . Se iloitsee harhasta . . . Sen lapset ovat vailla lukua . . . Se sinkoa luomuksensa tyhjästä . . . Elämä on sen kaunein keksintö, kuolema sen keino saada paljon elämää.

Se kietoo ihmisen hämääseen ja kannustaa häntä ikuisesti valoon.

Me tottelemme sen lakeja, myös kun vastustamme niitä; me vaikutamme sen mukana, myös kun tahdomme toimia sitä vastaan.

Kaikki, mitä se antaa, koituu hyväksi.

Se ei taida mitään puhetta, mutta se luo kieliä ja sydämiä, joilla se tuntee ja puhuu.

Sen kruunu on rakkaus.

Se tekee kuiluja olentojen välille, ja sitoo ne jälleen yhteen. Se on erottanut kaiken, johtaakseen kaiken yhteen. Se on kaikki. Se palkitsee itsensä ja rankaisee itsensä, ilahduttaa ja piinaa itseänsä.

Menneisyyttä se ei tunne eikä tulevaisuutta. Nykyisyys on sille ikuisuutta . . .

Se on kokonainen ja kuitenkin aina keskeneräinen.

Jokaiselle se ilmenee omassa hahmossa. Se kätkeytyy tuhansien nimien taakse ja on aina sama.

Se on asettanut minut elämään ja ottaa minut kerran pois. Uskon itseni sille. Kaiken se on lausunut. Kaikki on sen syytä, kaikki sen ansiota.

André Bonduelle

GABRIEL MARCEL EKSISTENTIALISTI JA KRISTITTY

Sanalla »eksistentialismi» on eräänlainen vallankumouksellinen kaiku, ja muutamat hämmästyvät kuullessaan että Gabriel Marcel on samalla kertaa eksistentialisti ja kristitty, vieläpä katolinen kristitty. Itse asiassa hän julistaa olevansa katolilainen, mutta ei pidä siitä, että hänet luetaan eksistentialisteihin kuuluvaksi. Kaikki kriitikot tekevät hänestä kuitenkin aidon eksistentialistin. Eivätkä kriitikot ole väärässä, sillä Gabriel Marcel kuuluu eittämättä sellaisten eksistentialististen ajattelijoiden joukkoon kuin Kierkegaard, Husserl ja Jaspers, vieläpä Jean-Paul Sartre. Tässä on kysymys pikemminkin »henkisestä sukulaisuudesta» kuin varsinaisesta »koulukunnasta»; ensimmäisestä viimeiseen yhteenkuuluvaisuus on melko löyhä.

Ennen muuta Gabriel Marcelin kielteisyys on omiaan sijoittamaan hänet eksistentialistien joukkoon. Näiden tavoin hän päättävästi torjuu idealismin ja rationalismin, jotka hänen mielestään rakentuvat puhtaasti hengen varaan. Hän välttyy kuitenkin empirismistä, jolle on tärkeää vain kokemuksesta seuraava tajunnan sisällys. Gabriel Marcel katsoo, kuten kaikki eksistentialistit, että kokemus johtaa syvälliseen todellisuuteen ja paljastaa jotain asioiden sisäisestä olemuksesta, niiden »ontologiset arvot», »olemisen mysteerin».

Gabriel Marcel syntyi Pariisissa 7. 12. 1889. Hänen isänsä oli valtiotneuvos, suurlähettiläs ja lopuksi Kansalliskirjaston johtaja. Hänen äitinsä kuoli vuonna 1893 ja isä solmi uuden avioliiton tämän sisaren kanssa. Gabriel Marcelin lapsuus oli hänen oman kertomansa mukaan ankarasti rajoitettua ja hän kasvoi tukahduttavassa ilmapiirissä, joka oli täynnä »hygieenistä huolenpitoa ja omantunnonvelvoitteita». Hänen

isänsä oli vakaumuksellinen agnostikko ja samalla ehdottoman moraalisen rehellisyyden kannattaja. Hänen toinen puolisonsa, nuoren Gabrielin kasvattaja, kuului juutalaiseen perheeseen, joka oli täysin epäuskonnollinen ja kallistui hyvin epämääräiseen, äärimmäisen vapaa-mieliseen kalvinismiin. »Autioksi universumiksi» kutsuu Gabriel Marcel sitä kodin ja koulun ilmapiiriä jossa hän kasvoi. Hän piti kuitenkin suuressa kunniassa isänsä ja äitipuolensa moraalisia arvoja.

Henkisen toimintansa ensimmäisinä vuosina, ollessaan vielä nuoru-kainen, hän antautui omakohtaiseen mietiskelyyn, vaikeimpien ja sy-vällisimpien ongelmien tutkimiseen. Henri Franckin ja Jacques Rivièren vaikutuksesta, mutta ennen kaikkea tutkimustensa ja henkilökohtaisen mietiskelynsä tuloksena hän päätyi kristinuskoon ja antoi kastaa itsensä katoliseen uskoon 23. 3. 1929. Tämä kääntyminen merkitsi hänelle ikään-kuin hengen vapautumista. Ensimmäisten toimintavuosiensa tukahdut-tavan ilmapiirin syyksi hän itse lukeekin sen kapinoivan ja kieltävän asenteen, joka on leimaa-antavana hänen ensimmäisille filosofisille tut-kimuksilleen. Sen jälkeen hän joutui käymään ankaran taistelun saavut-taen lopulta hengen tasapainon: hänen kaikissa teoksissaan on äärim-mäisen rehellisyyden, sydämellisyyden ja avomielisyyden leima.

Seuraavassa Gabriel Marcelin filosofiset pääteokset:

- 1927 *Journal métaphysique* (Metafyysinen päiväkirja)
- 1935 *Être et avoir* (Oleminen ja omistaminen)
- 1940 *Du refus à l'invocation* (Kielteisyydestä rukoukseen)
- 1945 *Homo Viator* (Vaeltava ihminen)
- 1950 *Position et approches concrètes du mystère ontologique* (Onto-logisen mysteerin asettaminen ja konkreettinen lähestyminen)
- 1951 *Les hommes contre l'Humain* (Ihmiset inhimillistä vastaan)

Seuraavassa huomattavimmat näytelmät:

- 1917 *Le Quatuor en fa diéze* (Fis-kvartetti)
- 1922 *Un homme de Dieu* (Jumalan mies)
- 1935 *Le chemin de crête* (Tie harjanteella)
- 1951 *Rome n' est plus dans Rome* (Rooma ei ole enää Roomassa)

Jokaiselle filosofialle on olennaisinta sen lähtökohta. Gabriel Mar-cel'iin nähden tämä ehkä pitää paremmin paikkansa kuin monien mui-den filosofien kohdalla. Hänen ensimmäinen metafyysinen 'eleensä' on uuden ajan filosofien (Fichten, Kantin ja Bergsonin) samoin kuin kes-kiajan ja antiikin ajattelijoiden — kreikkalaisten ja skolastikkojen — lähtökohtien hylkäminen. »Asioilla ei ole pohjimmaista selitystä tai ainakaan tämä pohjimmainen selitys ei voi muodostua totuudeksi.»

Tämä kielteisyyys on vallitsevana koko Gabriel Marcelin ajattelussa, hän palaa siihen yhä uudelleen, hän taistelee alinomaa kiusausta vastaan, ettei lankeaisi siihen, mitä hän kutsuu kaikkien filosofioiden olennaiseksi erehdykseksi. Hän ei hyväksy sitä, että lähdetään »objektiivisista edel-lytyksistä», niin kuin tekevät kreikkalaiset ja keskiajan skolastikot, sillä hän katsoo, että on mahdotonta erottaa tarkasteltava kohde tarkkaili-jasta. Hän ei halua ottaa lähtökohdaksi »minää» Descartesin tapaan, sillä silloin pysähdytään subjektiin saavuttamatta koskaan sitä mikä on subjektin ulkopuolella. Hän ei hyväksy Kantin lähtökohtaa, sillä siinä on kysymyksessä pelkkä postulaatti vailla perustetta.

Mistä siis lähtee Gabriel Marcel torjuttuaan suuret klassilliset esi-kuvat? Koska on täysin mahdotonta erottaa subjekti objektista, tarkas-telu tarkastelijasta, ajatus ajattelijasta, niin Gabriel Marcel välttää pu-humasta lähtökohdasta: hän puhuu mieluummin »asenteesta» (position). Hän ei pyri löytämään perimmäistä alkujuurta eikä alkuperäistä tosi-

as'aa. Jo sanakin »alkujuuri» tuntuu hänestä epäiltävältä. Filosofin »asenne» itsessään on pikemmin pyrkimys kuin määrätty edellytys. Hän kirjoittaa: »Henki on metafyyssinen mikäli sen asenne todellisuuteen osoittautuu pohjaltaan mahdottomaksi hyväksyä. Tässä on sana »asenne» käsitettävä melkeinpä fyysillisessä merkityksessään. Saattaa olla, että se on ryhdistäytymistä tai rentoutumista.»

Tämä ei ole katselijan omaksuma asenne. »En ole näyttämöllä», toistaa Gabriel Marcel usein. Hän tarkoittaa tällä sitä, ettei ole tähtitornia, josta käsin voi tutkistella maailmankaikkeutta kokonaisuudessaan. Filosofin »asenne» ei voi olla kaiken »tilanteen» ulkopuolella, mutta on olemassa perustilanne, joka vallitsee todellista filosofista asennetta. Tämä perustilanne on eksistentiaLiteetti, »purkamaton» kuuluminen olemassaolemiseen. Ihminen ei sulkeudu itseensä idealistin tavoin. Olemassaolevaa maailmaa ei eroteta sen tarkkailijasta, vaan maailmaa ja ihmistä on pidettävä erottamattomana kokonaisuutena.

Tällainen asenne aiheuttaa vaikeuksia, jotka Gabriel Marcel on nähnyt. Hän yrittää määritellä mahdollisimman tarkasti mitä on »kuuluminen», sillä tämä sana voi tarkoittaa hyvin erilaisia asioita. On olemassa aivan ulkonaista »kuulumista», johon ei voida tunkeutua, jota ei voida jakaa. Tämä »kuuluminen» on erittäin syvää: erottaminen ei ole mahdollista, ei edes ajateltavissa. Hän kirjoittaa: »Pelkästään kielen rakenne pakottaa meidät kysymään itseltämme, onko olemassa jotakin, joka omistaa olemassaolemisen. Todellisuudessa olemassaolemista ei varmasti voida erottaa olemassaolevasta, vaan me olemme tekemisissä purkamattoman synteessin kanssa.» Hän jatkaa: »Tätä olemassaolemista, joka yhdistyy olemassaolevaan, ei voida merkitä millään erityisellä ja näkyvällä asialla, olipa se sitten vaikka »minä» — eikä voida olla liian varovaisia valittaessa sanamuotoa sen tulkitsemiseksi, mikä on vähemmän abstraktinen läsnäolo kuin todellinen läsnäolo. Tämä läsnäolo, joka ei ole oikeastaan jonkin tai jonkun läsnäolo, voitaisiin kenties ilmaista ainakin epäsuorasti sanoilla »absoluuttinen läsnäolo». Emme siis voi edes sanoa, että »maailmankaikkeus on minulle itselleni läsnäoleva», sillä tämäkin merkitsisi kaksinaisuuden kuvittelemista, subjektin ja objektin erottamista sellaisessa, minkä periaatteessa ei pitäisi sisältää mitään erotettavaa. Puhtaan tuntemisen tuottaminen, joka tajutaan sisäisenä kaikuna, antaa kenties parhaan mahdollisuuden — ei muodostaa kuvittelemalla, vaan jäljentää mentaalisesti — tämä näin määritelty läsnäolo.»

Tämä on Gabriel Marcelin filosofian olennainen perusta. Kysymyksessä on erittäin syväallinen oivallus, jota on todella vaikea välittää, vieläpä selittää selkeästi. Ajatusrakennelman perustana oli kreikkalaiselle ja keskiajalle o l e m i n e n, Descartesille m i n ä, Immanuel Kantille k a t e g o r i a t: Gabriel Marcelille tämä a b s o l u u t t i n e n l ä s n ä o l o. Sellainen eksistentiaalinen olemassaoleminen voidaan vain tuntea, — sitä ei voida järkipäisesti todistaa.

Gabriel Marcelin filosofian pääerottelu tapahtuu »olemisen» ja »omistamisen» välillä. Tässä hänen ajattelunsa on hyvin lähellä Jean-Paul Sartren ajattelua. Tämän filosofian keskeisiä kohtia on ajatus, ettei sen välillä, mitä ihminen on ja mitä hänellä on, ole niin sanoaksemme yhteistä mitta. Kysymyksessä on kaksi rinnastamatonta realiteettia. Ihmisen suuri onnettomuus on se, että hän samaistuu usein siihen mitä hänellä on, ja se taas ei voi olla muuta kuin materiaa. Ihmisen persoonallisuus kuuluu siihen mitä ihminen on. Persoonallisuuden supistaminen siihen, mitä ihminen omistaa omaisuutena, maineena, kunniana, onnistumisena, yhteiskunnallisina mahdollisuuksina, on ihmisen halventamista. Toisaalta taas uskomisen siihen, että ruumis, tunneherkkyys,

muisti, kaikki vaiston, terveyden ja fyysisen voiman arvot, ovat osana siinä mitä ihmisellä on, on vähintään yhtä suuri erehdys. Tämä kaikki kuuluu siihen, mitä ihminen on. Eihän ihminen ole mikään enkeli, vaan monimutkainen yhdistelmä henkeä ja ainetta. Tässä Gabriel Marcel on jossakin määrin lähellä kreikkalaisia ja skolastikkoja ja edustaa täten varhaisempaa käsitystä kuin Descartes ja idealistit, joille ruumis on pikemminkin sielun työkalu kuin ihmisolennon osa. »Konetta ohjaava enkeli», kuten Jacques Maritain sanoi leikillisesti puhuessaan Descartesin sielun ja ruumiin välisiä suhteita käsittelevästä teoriasta.

Toinen tärkeä erottelu Gabriel Marcelin ajattelussa on »mysteerin» ja »probleemin» välillä. Probleemi on objektiivista laatua, se sisältää edellytyksiä ja tuntemattoman, se voidaan ratkaista sopivin teknillisin keinoin. Mysteeri ei ole, kuten usein luullaan, ratkaisemattomissa oleva probleemi. Se on aivan muuta. Mysteeri on »probleemi, joka sekaantuu omiin edellytyksiinsä», se ei ole pelkästään objektiivinen, vaan se sisältää myös probleemin asettajan. Mysteerissä kaikki on edellytettyä, mutta samalla kaikki on vielä keksittävässä. Mysteeriä ei siis voida »ratkaista», se voidaan ainoastaan tunnistaa ja paljastaa. Oleminen ei ole probleemi vaan mysteeri. Filosofia ei voi torjua eikä ymmärtää sitä, vaan ainoastaan lähestyä sitä konkreettisten kokeilujen avulla.

Tärkein kokeilu, joka paljastaa olevan, on Gabriel Marcelin mukaan *s i t o u t u m i n e n*: lupaus, vala jne ja uskollisuus sitoumusta kohtaan. Sitoutuminen on suhde henkilöstä henkilöön. Se on teko, jolla molemmat subjekteina olevat termit, »minä» ja »sinä», asetetaan keskinäiseen läsnäoloon. Ihminen antautuu toiselle, luottaa häneen ja tunnustaa, että toisella ihmisellä on oikeuksia häneen itseensä ja tulee alttiiksi toisen kutsulle. Tämä on rakkauden ja jalomielisyyden synnyttämä teko. Se perustaa kahden ihmisen välisen kanssakäymisen, joka ei ole abstraktinen ja älyllinen, vaan konkreettinen ja eksistentiaalinen. »Minä» ja »sinä» pohjautuvat »meihin».

Kun sitoumus on tehty, se on vielä pidettävä. Uskollisuus ei ole elotonta, se on aktiivisuutta. Se ei ole jo alkaneen liikkeen pelkkää jatkumista, vaan yhä uutta ja ainutlaatuista, koska olosuhteet ja me itse olemme muuttuvia. Uskollisuus on siis luovaa, se syventää persoonaa, koska tämä vahvistuu ja pysyttelee kaiken muutoksen yläpuolella, muodostaa yhtä ja yhtenäistä elämää kaikista eristäytymiseen houkuttelevista asioista huolimatta.

Nämä näkökohdat toteutuvat kaikissa niissä tapauksissa, jolloin ihminen sitoutuu. Avioliitto on miehen ja naisen molemminpuolinen anti, ehdoton ja pysyvä. Se ei pohjaudu ainoastaan juridiseen sopimukseen vaan rakkauteen. Se on purkamaton.

Kaikkein syvin sitoumus on ihmisen sitoutuminen Jumalaan, uskon tunnustamisen kautta. Usko ei ole mikään mielipide eikä pelkästään älyllinen vakaumus, vaan ehdoton ja täydellinen antautuminen Jumalalle. Se on teko, jolla minä asetaudun Jumalan läsnäoloon henkilönä, sinänä — teko, jolla tulen henkilökohtaiseen suhteeseen, kanssakäymiseen Hänen kanssaan. Usko on siis tarkalleen samaa kuin rakkaus. Se on myös toivoa, sillä Jumala ilmenee uskovaiselle ainoana turvana ja apuna, ihmisen oman uskollisuuden vartijana: »Hän antaa minut itseleni siinä määrin kuin minä antaudun Hänelle.»

Gabriel Marcelin filosofinen asennoituminen heijastuu hänen näytelmissään. Hän on sanonut: »Näytelmätuotantoani voidaan kokonaisuudessaan pitää maanpaossa olevan sielun teatterina. Olen koettanut siinä osoittaa vierauden (alienation) traagisuuden sen eri muodoissa.» Gabriel Marcel haluaa näyttämöllä osoittaa sielun syviä jyrkäniteitä. Hän käsittelee kaikkein vakavimpia ongelmia, jotka koskettavat yksilön

omantunnon pohjaa. Kahdessa kaikkein luonteenomaisimmassa näytelmässä — »Jumalan mies» ja »Tie harjanteella» — tekojemme salaisten vaikuttimien ongelma esitetään erikoisen terävällä tavalla. Marcel paljastaa niissä kaikkein 'parhaiden' omientuntojen pohjan — tai ainakin sellaisten jotka luulevat olevansa parhaita. Nämä näytelmät osoittavat sen, että vilpittömyys ei ole läheskään niin yksinkertaista kuin yleensä luullaan. Moni on vakuuttunut siitä, että hän toimii kaikkein korkeimmista, moraalisimmista, vieläpä kristillisimmistä vaikuttimista — todellisuudessa hän pettää itse itseään. Ihmisen asema on sellainen, että vilpittömyyskin voi olla pettävää. On olemassa väärää vilpittömyyttä, ja toisinaan omatunto tarvitsee melkoista rohkeutta riisuakseen siltä naamion.

»Jumalan mies» käsittelee tätä ongelmaa anteeksiantamisen erikoistapauksessa. Onko vilpitön anteeksianto aina epäitsekäs, jalomielinen teko? Näytelmä kuvaa erään reformoidun papin avioliittoa. Siinä on neljä henkilöä: pastori, hänen vaimonsa ja tyttärensä sekä vaimon entinen rakastaja, joka on tytön oikea isä. Papin anteeksianto vaimolleen on jo vuosikausia ollut koko avioliiton perustana. Mutta vähitellen draaman edetessä miehelle itselleen paljastuu, että anteeksiannon todellinen vaikutin ei ollutkaan aivan tarkalleen se, mitä hän luuli sen olevan. Vaimo tuntee rakkautensa loukatuksi koska hänestä näyttää siltä kuin mies olisi antanut anteeksi vain jonkinlaisesta evankelisesta sovinnaisuudesta eikä rakkaudesta häneen. Hän huudahtaa: »Jos et antanut minulle anteeksi rakkaudesta minuun, mitä minä teen tällä anteeksiannolla?» Ja toisella kertaa: »Tiedäthän, kun rakkaus on vain ammatihyve — —» Pappi havahtuu toteamaan, että on mahdotonta »olla tunnettu sellaisena kuin on.»

Näytelmässä »Tie harjanteella» tarkastellaan farisealaisuutta. Armeilaisuus, vaikeiden tilanteiden selvittäminen parhain päin, harhaantuneiden palauttaminen oikealle tielle — kaikki nämä hyvät teot voivat tulla hyvinkin jalosta ja puhtaasta sydäimestä, mutta niihin voi liittyä salaista ylpeyttä. Mitä ylevimmältä näyttävä rakkaudenosoitus voi muodostua inhottavimmaksi farisealaisuudeksi. Molièren Tartuffe on vain ulkonainen teeskentelijä: sellainen joka tuo ulospäin julki tunteita ja vakaumuksia, jotka eivät hänelle sisäisesti ole ominaisia; hän on vain veijari. Molière kuvaa hänet nerokkaasti ja on tehnyt hänestä kaikille ajoille ja kaikille kansoille ominaisen henkilötyypin. Marcel piirtää kokonaan toisen tyyppin: ei lähimmäisiään vaan itseään pettävän. Ariannen henkilö teoksessa »Tie harjanteella» edustaa niin subtiilia psykologiaa, että vuosikausiin ei yksikään näyttelijätär ole suostunut esittämään tätä osaa. Gabriel Marcel on tässä kirjoittanut yhden rikkaimmista ja sykhdyttävimmistä psykologisista näytelmistä mitä koskaan on tehty. Hänen analyysinsä hipoo sitä, mikä ihmishengen syvyyksissä on salaisinta ja yksilöllisintä.

Kuuluista filosofianhistorioitsija Etienne Gilson puhuu Gabriel Marcelin suurenmoisista älynlahjoista: »Hän edustaa juuri sitä ihmisalajia, joka on pyhittänyt elämänsä palvelemaan yksinomaan hengen tarpeita. On onnellista, että vielä tällä 20. vuosisadalla voi antautua niin uskollisesti jollekin hengelliselle kutsumukselle, ja niin täysin pyyteettömästi, ettei ole odotettu eikä saatu siltä mitään muuta kuin se itse. Gabriel Marcel, joka on omistanut elämänsä ajattelulle, ei ole edes tavoitellut sitä, mitä tavallisessa kielenkäytössä kutsutaan elämänuraksi. Meidän on todella kunnioitettava hänessä sitä mitä hän itse elämässään ja työssään on kunnioittanut.»

Isä Aurinkoisen poismenon jälkeen uskaltautui neuvostokirjallisuus julkiseen itsekritiikkiin. Nyt kymmenen vuotta jatkunut kiehuminen sai suojasää-nimityksen Erenburgilta. Jäykän ihmistyyppin näkökulmasta tulkittu sosialistinen realismi siirtyi syrjemmälle joustavien alkaessa hahmottaa tilalle uudempaa tulkintaa. Kirjailijat eivät kieltäneet yhteiskuntaansa, mutta halusivat katsella sitä eri puolilta avoimin silmin. Pyrittiin kuvaamaan myös yksilön tunteet aitoina: lemmensurun ei tarvinnut enää väistyä jonkin sellaisen ilon vuoksi minkä heinäkuljetuksen tuotantosuunnitelman ylittäminen aiheutti; rakastetun ei enää tarvinnut olla kylän paras lypsäjä jne. Uskallettiin kirjata pessimistisiäkin mietteitä ja havaittuja epäkohtia, rikaskuvioinen 'todellinen' elämä alkoi jälleen näkyä kirjojen sivuilla.

Neuvostotaiteiden suojasää-ajanjakson yksityiskohtia on kiitettävän runsaasti kuvattu maamme lehdistössä, joten niistä ei tässä sen enempää. On vain todettava nykyisen laskusuunnan lämpömittarissa jatkuvan: 19. 6. 63 kirjattiin keskuskomitean sihteerin Leonid Iljitshevin puheenvuorosta mm. kohta, että määrätty kirjallisuuden ja taiteen työntekijät »ovat eksyneet puolueen ja yleisen käsityksen periaatteista ja korvanneet ylevän päätöksen omien pikku tunteittensa ja kokemustensa esiinkaivamisella». Muutamat etevien pioneerien innokkaimmista on toimitettu mielisairaaloiden hiljaisuuteen miettimään; parnassolla ärisee nuorille runoilijoille vanhan suunnan kirjailijoita: he ovat vihaisia siitä, että nuorten kirjailijoiden teosten painosmäärät ilmeisesti kertovat myös kansansuosioista. Onneksi tämäntyyppiset kriitikot eivät ole ainoita, vaan käytetyistä puheenvuoroista löytää myös samanlaisia ajatuksia, joiden pohjalla esim. teknillistynyt Neuvostoliitto on noussut.

Taiteellisesti Erenburgin »Suojasään» joutuu asettamaan kertomustensa luokaan. Kirjailija kerää syrjäisen paikkakunnan teollisuuslaitoksen ympärille joukon eri-ikäisiä ja eritasoisia neuvostokansalaisia: tällä asetelmalla valotetaan eri ihmisten kannoittumisia esiintuleviin kysymyksiin. Pehmeästi siirrytään ihmisestä toiseen: kuolemaatekevän valankumousveteraanin, byrokraattisen tehtaanjohtajan, tämän asumuseroa hakevan avioaimon, insinööriveteraanien ja nuorien insinöörin-alkujen, »roskamaalarin» ja »idealistimaalarin», lahjoiltaan keskinkertaisen näyttelijättären, kokeneen naislääkärin, kaikkien näiden ja muidenkin tyyppiluonnosten asennoitumisia tarkastellaan. Näissä »pyörteissä» tulevat rinnan tarkasteluun vanhan ja nuoren polven, miehen ja naisen, jäykän ja joustavan, tehtaanjohtajan ja työntekijän, puoluejohdon ja neuvostokansalaisen, taiteilijan ja tavallisen ihmisen mielipiteiden eriävyydet ja yhteneväisyydet kysymyksen ollessa esim. teollisuusrakentamisen etusijaisuudesta asuinrakennuksiin, uudisraivauksesta, miehen ja naisen välisestä rakkaudesta, nuorison kasvattamisesta, työtovereiden keskinäisestä vihasta, taiteesta ja sen tehtävästä — ulommaista piiriä edustaa Belgiaan siirtyneen tyttären kirjeenvaihto isänsä kanssa.

Esimerkkinä nuoren taidemaalarin Volodjan suhtautuminen: »Eipä vain Rafaelloa huolitaisi nykyään Taiteilijaliittoon.» — »Sonjalle sanoin, että minun on ikävä tässä lävessä, mutta totta puhuen Moskova ei houkuttele minua tippaakaan. Siellä täytyisi olla mielin kielin taiteilijoiden kanssa, pitää silmällä, ketä kiitetään ja ketä moititaan, teeskennellä ja koko ajan puolustaa oikeuttaan leipäpalaan. Kyllä minä sitäkin olen

Ilja Erenburg:
Suojasää,
Karisto 1963

Aleksander Solženitsyn:
Ivan Denitsovitšin
päivä,
Tammi 1963

tehnyt enkä ollenkaan huonosti, mutta nyt minua ei huvita.» Esimerkkinä taiteilijan tilapäätöistä: »Onneksi hän sattui saamaan pienen väli työn: maatalousnäyttelyn somistamiseksi oli tehtävä seinämaalaukset kirjalehmistä ja -kanoista. Lehmistä hän selvisi pian — hänelle annettiin hyviä valokuvia, mutta kanat olivat näännyttäneet hänet hengiltä — niiden näet piti olla valkoisia eikä missään nimessä tavallisen näköisiä. Vladimir Andrejevitsille ehdotettiin, että hän matkustaisi asianomaiseen sovhoosiin ja tekisi siellä luonnoksia elävistä kanoista. Hän suuttui: matkustaa nyt kahdeksankymmentä kilometriä joidenkin kirottujen kanojen takia! Loppujen lopuksi hänelle hankittiin sopivia kuvia lehdistä.» Työn arvosteli paikallinen lehti: »On myös pantava merkille taiteilija Puhovin syvästi realistiset seinäfreskot, jotka hän on maalannut hänelle niin ominaisella mestaruudella.» Tuskin yksikään esimerkki on luonteeltaan *ainoastaan* neuvostoliittolainen. Tämän toteaa samassa merkityksessä kuin Anhava teki vertaillessaan sosialistista realismia länsimaiseen 'kaupalliseen' kirjallisuuteen. Kirjan tapahtumien taustamotoksi asettuu bolševikkivanhuksen, pedagogi Puhovin sanat: »Yhteiskunta muodostuu elävistä ihmisistä, aritmetiikalla ei ratkaista mitään. Ei riitä, että suunnitellaan järkeviä toimenpiteitä, täytyy myös toteuttaa ne, ja siitä vastaa jokainen ihminen. Siitä, miten sinä elät, teet työtä ja suhtaudut ihmisiin, riippuu koko yhteiskunnan tulevaisuus». Historiassa on moniaita esimerkkejä ihanneyhteiskunnista, niiden toteuttamisyrittämisistä — jotka ovat luhistuneet ihmisluonnon heikkouteen. Mottosanoillaan Erenburg tahtonee juuri esittää unohdetun kommunismin rakentamisessa tärkein — ihminen?

Solženitsynin kolme novellia osoittaa, että myös perinteellisellä proosalla on voimakkaat elinmahdollisuudet: novellit ovat loppuun saakka viimeistelyjä, tunnontarkkoja kirjaanvientejä tositapahtumista, joissa henki taustalla kirjoittajan oma mukanaolo. Solženitsyn osoittautuu lukijalleen näiden novelliensa kautta paljon elämäänähneeksi tasapainottuneeksi ihmiseksi, joka ei kiivastu enää syyttelemiseen tapahtuneista vääryyksistä. Niminovellin päähenkilö, Šuhov, viettää yhtä kahdeksannen rangaistusvuotensa päivistä, »elettiin silmät kiinni siinä mikä oli nenän edessä eikä ollut aikaa miettiä, miten oli joutunut tänne ja miten täältä pääsi pois». Šuhov oli vankeuteen toimitettu »vakoilijana», sellaisia heitä oli viisi joka ryhmässä, »oikeita vakoilijoita» koko monisatapäisessä vankijoukossa vain harvinaisuuksina. Epäsuorasti kirja siten syyttää Stalinin aikaisen oikeuden väärinkäytöksiä, oikeusterroria. Novelli hahmottaa eteemme yhden keskitysleiripäivän kaikinensa, systeemi rakentuu pala palalta, muodostuu yhteisö-rakennelma jolla on omat perinteensä ja jossa vangin pahin vihollinen on toinen vanki. Tähän järjestelmään oli uudenkin tulokkaan pakko nopeasti nöyryyä, muuten ei selviydy: elä päivä kerrallaan ja iloitse illalla siitä, että yksi päivä on jälleen ohi. Mitäänvähittävä kerronta etenee juoheasti, kuin kysymys olisi mistätähansa jokapäiväisestä elämäkulusta; Neuvostoliitto itse asukkaineen on jossain hyvin kaukana, kotoa saapuvia kirjeitä on vaikea ymmärtää — ei tunne olosuhteita. Šuhov on kotiutunut olotilaan, josta ei mikään hätäännytä, mutta silti ajatus juoksee ketterään, silmä havannoi, kädet työskentelevät ja nokkeluudellaan saa silloin tällöin aikaseksi ylimääräisen ruoka-annoksen, ah mikä nautinto, kymmenen minuutin ateriointi on elämän kohokohta — ja vaikka kahdeksan vuotta on jauhanut, hän yhä aterioi lakitta päin.

Värittömään kertomatapaan tulvahtaa lämmin henki »Matrjonan talossa». Tämän novellin ajoittaa keskitysleiriajan jatkeeksi. Tällä kertaa hahmotuu yhdestä naiseläjästä käsin syrjäisen kyläyhteisön rakenne, tavat ja ihmiset: todiste siitä miten hitaasti ihmistä voidaan muuttaa maassa, joka on vanhojen perinteiden kyllästämä, 'neuvostoihminen' vain

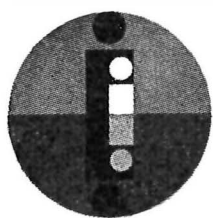
pintasilaus. Talonpoikainen oveluus puikahtaa ankarimpienkin sääntöjen sokkeloiden läpi ja elää siten kuin on tottunut kasvattaen lapsensakin samaan. Ja hiljaisen lämmön läpitunkema novelli päättyy jälleen yksilöön: »Kaikki me elimme hänen vierellään emmekä ymmärtäneet, että hän on juuri se oikeamielinen jota ilman, sananlaskun mukaan, kylä ei säily. Eikä kaupunki. Eikä koko meidän maamme».

Novellien keskimmaisessä, »Tapahtui Kretšetovkan asemalla», tarkastellaan rautatieasemamiljöötä sota-ajan Neuvostoliitossa. Junakuljetuksissa tapahtuvia väärinkäytöksiä huomioidaan ohimennen, pysähdytään aluksi tyhjänpäiväiseltä tuntuvaan keskusteluun, joka kuitenkin vie tapahtumisen huippukohtaan, viatonta matkaa ja epäillään ja virkaintoinen luutnantti toimittaa pidätyksen. Hyväntahtoisessa luutnantissa käännähtää esiin myös kielteisiä puolia ja täten selviää eräs syy aiheetomiin pidätyksiin. — On lopuksi huomautettava »Ivan Denisovitšin päivä» -kirjan kolmen novellin keskenään saumattomasta yhteydestä, joka erinomaisella taidokkaalla tavalla hahmottaa kirjailijan itsensä kokemukset sodasta.

Saarikoski sai aikoinaan kiitoksensa muuntaessaan Siepparin alkuperämuotoa slangimuotoon, mutta Ivan Denisovitšin päivässä tämänkaltaiseen puheenomaisuuteen ei osaa tottua. Kahdessa muussa novellissa Markku Lahtela on tehnyt erinomaisen kiitettävää kääntäjäntyötä, eikä Ulla-Liisa Heinon suomentamassa Suojasäässä liioin moitteita löydy. Ilahduttavaa että uusia venäjänkielestä suomentajia vakiintuu työhönsä.

Osmo Jokinen

TAPIO NUMMENMAA

KASVATUS-ASENTEET

Teos perustuu kaksi suurehkoa vaihetta käsittävään tutkimukseen lasten ja vanhempien keskeisistä kasvatustieteistä, se on tervetullut yleisesitys, joka soveltuu kaikille kasvatuksen ja opetuksen peruskysymyksistä kiinnostuneille.

Kasvatustieteiden Tutkimuskeskuksen julkaisu. 4,40/6 mk

UUSI LUKIO - UUSI TUTKINTO

SYL:n VARJOKOMITEAN MIETINTÖ YLIOPIILASTUTKINNON JA LUKION UUDISTAMISESTA. 4 mk

GUMMERUS

TOIVOMUS LUKIJOILLE

Katsauksen ensimmäisen numeron takakannella 1957 ilmaistiin aikomus, että uusi lehti pyrkii »kohtaamaan ihmisiä». Eräs merkki tästä kohtaamisesta ovat kirjeet, joita toimitus saa lukijoilta. Kuitenkin kirjeitä tulee vanhan suomalaisen tavan mukaan melko harvoin, ja yleensä vain silloin, kun joku lukija on löytänyt lehdestä itselleen loukkauskiven.

Nyt toimitus esittää toivomuksen, että lukijat entistä enemmän osallistuisivat lehdessä käytävään keskusteluun. Jokainen kirjoitus on vain puheenvuoro, ei mikään lopullinen totuus. Milloin joku kirjoitus herättää Teissä selvän kannanoton, lähettäkää ajatuksenne Suomen Postilaitoksen välityksellä toimitukselle. Luemme mitä suurimmalla mielenkiinnolla kaikki kannanilmaisut. Niillä voi olla arvoa myös lehden kirjoittajille ja muille lukijoille. Milloin ette halua, että kirjeenne julkaistaan, ilmoittakaa se ohessa.

Emme tällä tavoin pyri haistelemaan, millainen Katsaus olisi eniten lukijakunnan mielen mukainen. Jokainen kirjoittaja saa tehdä oman mielensä mukaisen kirjoituksen, ja toimitus valitsee kirjoitukset oman mielensä mukaan. Mutta kanssakäyminen on hyödyllistä myös silloin, kun se ei päädy täydelliseen yksimielisyyteen. Odotamme lukijoiden kirjeitä!